

М.Фаріон. Можливості та роль держави в задоволенні потреб суспільства за умов формування інноваційної економіки / М.Фаріон, В.Ковч // Галицький економічний вісник. — 2013. — №3(42). — с.53-60 - (загальні проблеми економіки та суб'єктів господарювання)

УДК 330.341.1

Михайлина ФАРІОН, Володимир КОВЧ

МОЖЛИВОСТІ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЗАДОВОЛЕННІ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Резюме. Розглянуто наявний стан, рівень та можливості задоволення потреб суспільства за умов формування інноваційної економіки. Показано, що підвищення інтересу держави до формування інноваційної економіки призведе до покращення якості життя населення і в цілому піднесення економіки країни. Активна роль держави покладена в основу стабільного розвитку України, що створює можливості в задоволенні всебічних потреб суспільства. Формування інноваційної економіки в державі приносить не тільки нові перспективи, а й створює додаткові стандарти, що, в свою чергу, ускладнюють сам процес життєдіяльності людини.

Ключові слова: держава, уряд, інноваційна економіка, інноваційний розвиток, потреби суспільства, соціальна політика, політика держави, бюджет, оплата праці, інвестиції.

Mykhailyna FARION, Volodymyr KOVCH

OPPORTUNITIES AND THE ROLE OF GOVERNMENT IN MEETING THE NEEDS OF SOCIETY IN AN INNOVATIVE ECONOMY

Summary. The chosen direction towards innovative way of development and increase of the people life quality needs to find the ways of combining government expenditures for satisfying people needs and government possibilities to do so. One of the features of innovative economy is a shift from the full employment towards the flexible employment and social integration. Such process is explained by new technologies in production that have appeared. They cause the decrease in the demand for labor force. To satisfy its own needs a person has to get through the difficult process of obtaining skills how to work. Increase of the role of government in the income structure of citizens increases the number of low income people who are directly dependent on the existing socio-economic policy. Under conditions of forming an innovative economy increase in government spending on basic needs in the society results in the decrease of time in achieving a positive effect, which creates conditions for meeting other, higher needs. Thus, labor as one of the spheres of human life no longer is only the way of survival and this affects the people's quality of life.

Key words: state, government, innovative economy, innovative development, society needs, social policy, state policy, budget, salary, investments.

Постановка проблеми. За сучасних умов в Україні постає необхідність переосмислення державної політики, що направлена на задоволення потреб суспільства. В Україні рівень заробітної плати націлений на задоволення тільки першочергових нужд населення. Це призводить до деградації нації, виїзду за кордон, пошуку альтернативних джерел доходів та тінізації економіки. Все це відображається на економічних показниках країни та рівні життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення даної проблеми знайшло своє відображення у працях, Дж.М. Кейнса, В.М. Гесца, А.А. Чухна, П. Леоненка, В. Мандибури, І.В. Буяна, В.Л. Осецького, І.Й. Малого, О. Злобінової, Т. Заславської, Ю. Кіндзерського, А. Ткача, А. Халецької, М. Папієва та інших.

Мета статті. Дослідити реальний стан задоволення потреб суспільства в Україні. Визначити можливості та перспективи держави, щодо їх задоволення. Встановити рівень зацікавленості уряду в задоволенні нужд людини за умов формування інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Рівень захисту людини від наслідків соціальних ризиків напряму залежить від соціально-економічного розвитку України. Підвищення якості життя населення потребує пошуку шляхів поєднання відповідності в механізмі державних видатків на задоволення нужд суспільства, а також досягнення певного компромісу між бажаним рівнем у задоволенні потреб та можливостями держави. На сьогодні при взятті курсу на інноваційний шлях розвитку в Україні не відбулися суттєві зміни в боротьбі з бідністю та в зменшенні різниці між матеріальним розшаруванням у суспільстві.

За умов формування інноваційної економіки держава набуває ролі партнера і певною мірою інвестора в соціальному секторі економіки. Виступає суб'єктом ринку і своєю діяльністю забезпечує потреби суспільства в задоволенні соціальних та духовних нужд

людини. Роль держави полягає у виконанні обов'язку як найважливішого інституту суспільства в задоволенні колективних інтересів, реалізація яких вимагає бюджетних ресурсів. У даному випадку інвестиції, які йдуть з державного бюджету, не повинні розглядатися як безповоротні втрати держави. Можливість задоволення потреб суспільства і є кінцевою метою, котра потребує державних видатків та інвестицій. Здатність перейти від держави контролера, наділеного правом примусу, до виконання ролі держави партнера та інвестора повинно лежати в основі формування інноваційної економіки.

Поняття державних інвестицій безпосередньо пов'язується із окупністю затрат. Це означає, що програми, направлені на задоволення потреб суспільства мають продукувати позитивний результат, вигідний як для населення, так і для держави. З позиції економічних результатів окупність державних інвестицій у задоволенні потреб суспільства, породжує ефект мультиплікації. Через підвищення економічної активності населення підвищуються й економічні внески, спостерігається збільшення соціальних виплат різним категоріям реципієнтів. Позитивні наслідки державних витрат на задоволення потреб суспільства будуть проявлятися і в інших сферах життя населення.

Таким чином, одним із можливих державних заходів щодо задоволення потреб суспільства буде удосконалення та вирівнювання спроможності окремих осіб у сфері зайнятості через активні державні інвестиції у людський капітал. Такий метод використовується в більш розвинених країнах, що проходить від досягнення рівності результатів до гарантування рівності можливостей.

Розглядаючи інноваційну економіку слід зазначити, що відбувається зміщення акценту із повної зайнятості в бік стратегії гнучкої зайнятості та соціальної інтеграції. Таке зміщення пояснюється появою високих технологій на виробництві, що зменшують потребу в найманій праці. Політику держави за даних обставин доцільно було б спрямувати на утримання працездатного населення на ринку праці, тобто на утримання працівників в позиції «продуктивного» населення. Відповідно до цього Дж. Мідглей відзначив, що замість того, щоб використовувати і так обмежені ресурси для задоволення потреб населення, необхідно проводити програми, що допоможуть їм працевлаштуватися або зайнятися підприємницькою діяльністю. Таким чином, вони почнуть заробляти кошти, сплачувати податки та сприяти економічному піднесенню своєї країни [8].

Під час формування інноваційної економіки відбуваються зміни в диференціації населення, що раніше обґрунтовувалося як протистояння між багатими та бідними шарами суспільства. Натомість сьогодні мова йде про конфлікт між повноправними учасниками ринку праці та аутсайдерами. Обмеженість в отриманні знань, недостатня кількість кваліфікаційних знань на індивідуальному рівні кожного члена суспільства покладені в основу нових ризиків інноваційної економіки. Здатність держави протистояти таким ризикам сприймається як одна із форм задоволення потреб суспільства, що забезпечується у розвинених країнах світу.

Держава орієнтована на інноваційний напрямок розвитку діє як інвестор, котрий спрямований на отримання прибутку від інвестицій. Освіта є одним з першочергових пріоритетів такого інвестування, оскільки набуває стратегічного значення та передбачає велику економічну окупність.

Відповідно до праць Л. Єрхарда, політика держави має реалізувати такі соціальні цінності, як безпека, свобода, добробут і т.п. Через систему перерозподілу доходів держава повинна забезпечити кожному її громадянину відповідно високий рівень життя. Водночас на кожного громадянина такої держави покладено обов'язок відповідальності за свою ініціативу та активність щодо забезпечення власного існування [3, с. 230 – 231].

Сучасна держава не приймає однозначних рішень та не наділена універсальними методами для задоволення суспільних нужд. За таких умов постає необхідність перегляду основ вибору орієнтиру національного розвитку. Рівень задоволення нужд суспільства проявляється їх рівнем матеріального добробуту та ступенем соціального розвитку. Державі простіше задовольняти нужди, формуючи різні соціальні групи, що зменшує якісний вираз задоволення індивідуальних потреб кожного члена суспільства. Їх реалізація прямо

пропорційно залежить від діючих на даний момент соціально-правових норм та моделей поведінки.

Тому уряду не під силу на основі законодавства передбачити усі можливі форми поведінки конкретного громадянина чи соціальної групи, відповідно задоволення їхніх інтересів у певному напрямку відбувається паралельно основним. В основу цього покладено не формальні стосунки, що відноситься до всіх процесів суспільного, відтворення включаючи тіньові процеси та соціальні взаємозалежності.

В умовах формування інноваційної економіки значно зменшуються можливості та ускладнюються проблеми, пов'язані із задоволенням нужд. Перш ніж отримати можливість задоволення своїх потреб, перед людиною постає необхідність проходження досить складного процесу розвитку та отримання здібностей до праці. У ще не чітко сформовану інноваційну економіку людина отримує можливість увійти у якість найманого працівника лише за умови набуття нею усіх необхідних фізичних даних, а також із набутими професійними та кваліфікаційними знаннями.

Скорочення розриву між потребами населення в інноваційних товарах та послугах і можливостями держави в їх наданні полягає у налагодженні виробництва наукоємної продукції, що зможе конкурувати з іноземними виробниками. Наявний інноваційний потенціал в Україні підкріплений науково-дослідними базами та професійними кадрами надає можливість проведення високоякісних інноваційних проектів.

На сьогодні в державі спостерігається скорочення чисельності науковців та наукових організацій, що проводять наукові дослідження та розробки. Не зважаючи на це, країна все ж залишається серед лідерів за показниками кількості наукових кадрів, зайнятих у реальній економіці [2].

Таблиця 1

Організації та науковці, що проводять наукові дослідження та розроблення,
станом на 2010 – 2011 рр. [2, с. 28]

Table 1

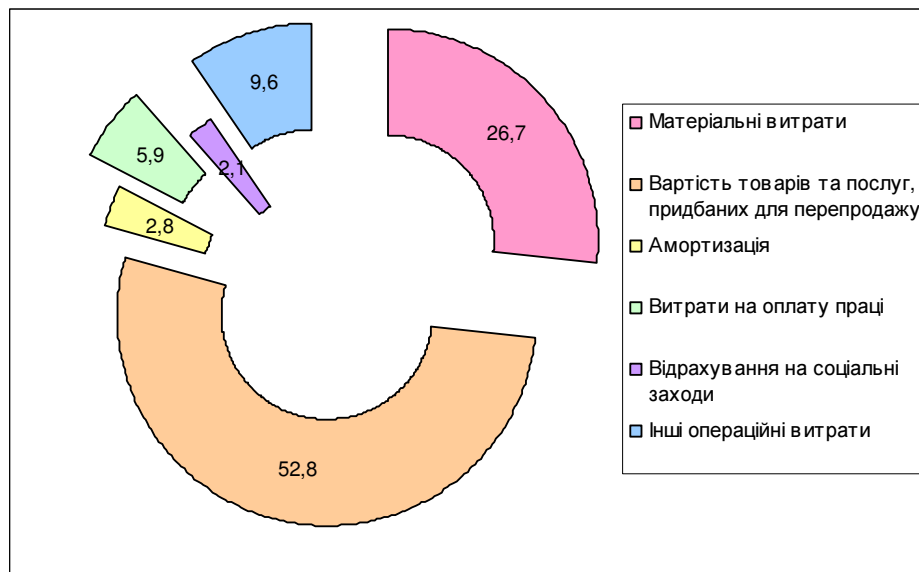
Organizations and scholars who conduct researches and development,
as of 2010 – 2011, [2, p. 28]

Рік	Кількість організацій, що виконують наукові дослідження і розроблення	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб
2010	1303	89534	14418	84000
2011	1255	84969	14895	84979

Дослідивши обсяг бюджетного забезпечення, що направлений на освіту, який становив: 2010 рік – 77,323 млрд. грн.; 2011 рік – 79 млрд. грн. та 2012 рік – 92,1 млрд. грн., очевидно, що відбувається збільшення видатків, проте таке покращення фінансування має в своїй основі лише номінальний показник. Це пояснюється рівнем зростання інфляції, оскільки у співвідношенні до ВВП обсяг фінансування змінюється у незначних межах [4, с. 36].

Сучасна економічна ситуація в країні призвела до того, що ставлення роботодавців до засобів виробництва, як правило, дбайливіше, ніж до найманих працівників. Встановлений рівень заробітної плати націлений на мінімальний рівень прожиткового мінімуму, що може лише частково задовольняти потреби працівників. Постає необхідність не тільки організувати процес праці, налагодити виробництво та збут, а й піднести на один рівень з цими цілями задоволення потреб найманого працівника. Потреби працівника та його праця знаходяться в постійному взаємозв'язку, а, отже, всі проблеми щодо них повинні також вирішуватися взаємопов'язано. Задоволення потреб індивідуума повинно лежати не тільки безпосередньо на його плечах, а й задовольнятися роботодавцем та державою, а на сьогодні ми маємо нещадну експлуатацію праці і як результат – низький рівень її продуктивності.

Витрати на робочу силу є одним із індикаторів, що характеризує рівень задоволення потреб працівника. Диференціація витрат на робочу силу відіграє значну роль у підтриманні рівноваги як на макро-, так і на мікрорівнях економічної рівноваги.

Рисунок 1. Структура операційних витрат підприємств (у %) [Державний комітет статистики України]

Figure 1. The structure of operating costs of enterprises (%) [State Statistics Committee of Ukraine]

Підтвердження скромного рівня матеріального забезпечення населення знайшло своє віддзеркалення у високому рівні бідності країни, що продовжує загострюватися в Україні протягом останніх років. 1/3 населення отримує такий рівень доходу, за якого неспроможні забезпечити основні потреби людини, що породжує необхідність звернення уваги на проблему здатності держави задовольнити нужди її населення. Роль держави в структурі доходів населення постійно зростає та набуває своєї значущості, що є результатом відсутності стабільності в економічній системі та присутності низького рівня соціально-економічного розвитку. Таке явище збільшує чисельність малозабезпечених та працевдатних громадян, що перебувають у прямій залежності від держави.

В Україні на сьогодні склалася така структура доходів населення, за якої унеможливується формування середнього класу, яку прийнято вважати основою соціальної стабільності в країні. Приблизно 30% населення обмежували себе в найнеобхіднішому, окрім харчування, а певна частина населення України взагалі не мали можливості забезпечити достатнє харчування. Значна частина населення дотримується думки, що для подолання ними межі бідності необхідно отримувати дохід не менше 2700 грн. на кожного члена сім'ї [8].

Рівень оплати праці хоч і має тенденцію до зростання, проте не відповідає реальній вартості робочої сили. За відпрацьований час в Україні на 2011 р. рівень заробітної плати наближається до позначки 0,55 євро/година. Для порівняння у Франції – 29,29 євро/година; у Німеччині – 26,43 євро/година; у ЄС – 21,28 євро/година; у Польщі – 55,5 євро/година [7; 9].

При застосуванні критеріїв, що запропонував А. Маслоу, можна сказати, що значна частина населення намагається задовольнити потреби нижчого рівня задля забезпечення мінімальних умов свого існування. Недостатній рівень доходів є однією з основних причин пошуку додаткових джерел доходу. Безперервні зміни в законодавстві України в цій та податковій політиці спонукають до тіньової зайнятості населення. В свою чергу, це призводить до зменшення можливостей для поповнення знань та покращення своїх професійних умінь.

Підвищення державних витрат на задоволення основних потреб у суспільстві, призводить до зменшення часу у досягненні позитивного ефекту, що породжує можливість задовольнити інші, більш високі потреби. Як результат, праця, як одна із сфер життєдіяльності,

перестає бути лише умовою виживання та починає приносити задоволення, що позначається на якості життя. Досягається соціальний ефект, за якого вигоду отримує не лише найманий працівник у якості заробітної плати та гарантії стабільної зайнятості, а й держава, що проводить відповідні інвестування у розвиток та задоволення нужд працівника та суспільства загалом.

У будь-якому випадку людина перебуває у повній залежності від держави. Застосовуючи та вдосконалюючи економічні складові, вона підвищує ефективність взаємодії з природою, суспільством та державою, концентруючись на виробництві, розподілі та перерозподілі доданої вартості.

За сучасних умов для держави людина виступає в ролі суб'єкта, що:

- завдяки своїй фізичній та розумовій праці сприяє розвитку й постійному вдосконаленню економічної системи;
- завдяки своїм природним властивостям, винахідливості забезпечує та підтримує науково-технічний процес;
- завдяки своїм природним нуждам та потребам виконує роль покупця та споживача створених благ.

З іншого боку, держава для людини – це:

- ключовий фактор створення економічного клімату;
- захисник середовища, в якому створюються блага для задоволення фізичних та духовних потреб людини;
- гарант економічної стабільності сфери, де створюються, перерозподіляються та використовуються економічні блага;
- каталізатор та замовник результатів наукових досліджень, що повинен забезпечити сталий розвиток економічної системи [1].

Використання соціальних гарантій держави є одним із тих інструментів, що здатні покращити рівень матеріального стану населення країни і тим самим підвищити якість задоволення потреб суспільства. Водночас застосування такого інструменту повинно бути зваженим та прогнозованим. На сьогодні в Україні підвищення державних стандартів та норм перебуває у невідповідності з сучасною економічною ситуацією. Не дивлячись на це, держава залишається єдиним суспільним інститутом, на плечі якого покладено вирішення всіх питань, що виникають у процесі функціонування як суспільства (нації), так і кожного її громадянина. Будь-які зміни, що відбуваються у внутрішньому її середовищі неодмінно супроводжуються затвердженням норм, що повною своєю мірою, формуються державою.

При формуванні інноваційної економіки для задоволення потреб суспільства ефективним є створення умов для широкої мережі малих і середніх підприємств, діяльність яких повинна бути направлена на виробництво товарів та послуг. Це не тільки підвищить попит населення на інноваційні товари, а й створить значну кількість робочих місць.

Даної стратегії дотримуються країни ЄС, де кількість працюючих на підприємствах не перевищує 500 чол. і становить 95% господарських організацій, досягаючи таким чином 2/3 зайнятості населення. В Японії підприємства з кількістю працюючих до 300 чол. становлять понад 99% загальної їх кількості. Щодо США, такі підприємства створюють понад 95% робочих місць у приватному секторі [14, с. 6].

Причинами нерівності доходів серед населення України, в умовах формування інноваційної економіки є: відмінності у розумових здібностях людей, відмінності в отриманій освіті та пройденій спеціальній підготовці, здатності адаптуватися до вимог інноваційної економіки, швидкість засвоєння нового матеріалу та вміння застосування його на практиці.

В Україні визначення рівня задоволення потреб суспільства має свої особливості. Зокрема люди, що досягли високого рівня кваліфікації, в більшій своїй кількості не отримують того рівня доходу, який може забезпечити їм повноцінне задоволення своїх потреб. Це свідчить про відсутність повноцінного взаємозв'язку між отриманням освіти, здобуттям професії, отриманням доходу та задоволенням своїх потреб.

Економічна політика інноваційно-спрямованої держави має враховувати максимальне залучення всіх ресурсів країни, мотивувати діяльність населення щодо малого та середнього бізнесу із використанням сучасних інноваційних технологій. Така спрямованість економічної

політики має знизити реальний рівень безробіття, підвищити рівень доходів населення та їх добробут, що, в свою чергу, наблизить рівень задоволення потреб суспільства до середньоєвропейських показників.

Особливостями задоволення потреб суспільства в умовах формування інноваційної економіки є досить великий часовий проміжок між вкладеними інвестиціями та отриманими результатами. Суттєво ускладнює ситуацію і той факт, що Україна все ще слабо розвинена в інноваційному напрямку.

Сьогодні держава неспроможна захистити підприємців від свавілля силових структур, податкових органів та інших суб'єктів ринкового господарювання. У зв'язку з своєю взаємодією з бізнесом владні структури володіють повною інформацією як про ресурси підприємницької діяльності, так і про його вартість. Проте представники влади змушені в обмін на отримання частини прибутку надавати пільгові ресурси. Отже та ситуація, що склалася в країні, досить не проста, навіть за наявності бажання держави максимально задовольнити потреби населення виникають перепони у вигляді владних суб'єктів ринкового господарювання.

Визначення поведінки конкретного індивідуума залежно від ступеня задоволення його власних та суспільних потреб дає можливість цілеспрямовано враховувати вплив кожної галузі інноваційної діяльності на потенціал людини, відповідно спрямувати стратегію інноваційного розвитку України.

При цьому повинні бути враховані такі фактори:

- краще самого індивідуума ніхто не здатен оцінити стан та якість задоволення його потреб. Тому при спрямуванні стратегії розвитку інноваційної економіки потрібно враховувати суб'єктивну оцінку людини, що відображає його поведінку, відповідно до стану задоволення усіх сукупностей його потреб;
- якість праці найманого працівника прямо пропорційно залежить від ступеня задоволення соціальної облаштованості;
- до вивчення потреб суспільства доцільно підходити диференційовано, тобто враховувати систему переваг, що склалися на даній території. Демографічна ситуація, територіальне розміщення та інші фактори, що можуть суттєво впливати на формування індивідуальних переваг у якості задоволення потреб людини.

У міру розвитку суспільства та наближення до інноваційної економіки, розширюються можливості у задоволенні потреб та змінюються побажання індивідуумів щодо ідеального рівня задоволення їх нужд. Зокрема виокремлення тільки фізіологічних нужд не є однозначним, оскільки в міру їх задоволення пріоритет змінюється та одночасно збільшується необхідність у задоволенні духовних нужд.

Висновки. За станом інноваційного розвитку можна з упевненістю судити про якість задоволення суспільних потреб, порівняти їх з рівнем розвитку провідних країн та тенденціями розвитку сучасної цивілізації.

Взятий курс на інноваційну економіку значно розширює можливості для досягнення високих стандартів якості життя в Україні та підтримання достатнього рівня в задоволенні потреб суспільства. Проте така райдушна перспектива ще довго буде недосяжна для нашої країни, високий рівень корупції та низький рівень державних інвестицій роблять свою справу.

В Україні в порівнянні з більш розвиненими країнами держава проявляє малу активність у задоволенні потреб свого населення. Низький рівень матеріального добробуту та відсутність середнього класу суспільства негативно відображається як на макро-, так і на мікрорівнях економічної рівноваги. Формування інноваційної економіки спонукає до інвестування в досить ризиковані інноваційні проекти, окупність яких залишається під знаком запитання аж до моменту впровадження їх у виробництво. Звичайною реакцією ринку є пошук кваліфікованіших працівників для управління інноваційними проектами та засобами виробництва. За таких умов значна частина суспільства відсіюється та залишається поза увагою ринку. Задоволення нужд цієї частки населення лежить на плечах держави, проте рівень та якість виконання цієї функції держави, принаймні в Україні, бажає бути вищим.

Доцільно наголосити, що інноваційна економіка не тільки відкриває перспективи до кращого рівня життя, але й підвищує стандарти, яким повинно відповідати суспільство.

Conclusions. Depending on the state of innovative development one can definitely judge about the quality of social needs satisfaction, and compare them with the level of highly-developed countries and the trends of modern civilization.

The chosen direction to innovative economy significantly expands the possibilities for achieving high standards of life quality in Ukraine and maintaining a sufficient level to meet the society needs. However, this fortunate perspective will be impossible to achieve for a longer period of time in our country because of the high levels of corruption and low level of public investment.

In Ukraine, comparing with more developed countries, the government shows little activity to meet its population needs. The low level of well-being and lack of middle class in the society has a negative impact both on the macro- and microeconomic equilibrium. Formation of the innovative economy encourages investment in rather risky innovation projects, the return on which remains questionable until their introduction into production. The usual reaction of the market is finding more and more skilled workers to manage innovative projects and means of production. Under these conditions a large part of the society is discarded and ignored which affects the market immensely. Meeting the needs of the population is the responsibility of the state, but unfortunately the level and quality of introducing these functions in the country, as it is in Ukraine, will have to be approached in a vital manner.

It is reasonable to mention that innovative economy opens new perspectives not only to a better quality of life, but also raises the standards to be met by society.

Використана література

1. Буян, І.В. Біологічне, духовне та соціальне в людині як чинник економічної системи [Текст] / І.В. Буян // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 124 – 140.
2. Диха, М.В. Інвестиційно-інноваційна стратегія як взаємоузгоджена система розвитку економіки країни [Текст] / М.В. Диха // Інноваційна економіка. – 2013. – №39 – С. 27 – 32.
3. Эрхард, Л. Благополучие для всех [Текст] / Л. Эрхард. – М.: Начала-Пресс, 1991. – С. 230 – 231.
4. Криворотько, І.О. Проблеми та перспективи інвестування в людський капітал України [Текст] / І.О. Криворотько // Інноваційна економіка. – 2013. – №39 – С. 35 – 38.
5. Малий, І.Й. Розвиток економіки і держави: від політичної економії до науки управління [Текст] / І.Й. Малий // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С. 7 – 14.
6. Осецький, В.Л. Поступ системи мотивації праці: від матеріалізації до пост матеріалістичних цінностей [Текст] / В.Л. Осецький, І.Л. Татомир // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 47 – 57.
7. Папієв, М. Соціальний захист населення в умовах фінансово-економічної кризи в Україні [Текст] / М. Папієв // Україна: аспекти праці. – 2009. – №2. – С. 7 – 13.
8. Єрмолаєва, А.В. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія [Текст] / А.В. Єрмолаєва. – К.: НІСД, 2010. – 528 с.
9. Федірко, Н.В. Первинні доходи населення: проблеми формування та вдосконалення державного регулювання [Текст] / Н.В. Федірко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010 – №9. – С. 110 – 118.
10. Халецька, А.А. Соціальний захист населення України: теорія і практика державного управління: монографія [Текст] / А.А. Халецька. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 429 с.
11. Midgley J. Growth, Redistribution and Welfare: Towards Social Investment / J. Midgley. – The University of Chicago Press, 1999. – 19 p.
12. Закон зростання потреб і соціально-економічна ефективність виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grinchuk.lviv.ua/book/56/2199.html>.
13. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
14. Інноваційна діяльність в умовах бюджетного дефіциту [Електронний ресурс] / Масленко Г.В. – Режим доступу: http://iee.org.ua/files/conf/conf_article17.pdf.